

Mielenterveys ihmisoikeutena saamelaisten näkökulmasta

Sanna Ahola
Asiantuntija
Ihmisoikeuskeskus

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

Ihmisoikeuskeskus edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista

- Itsenäinen ja riippumaton viranomainen, hallinnollisesti eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä
- Lakiin perustuva tehtävä seurata ja edistää perus- ja ihmisoikeuksia
- Ei käsittele yksittäistapauksia
- Muodostaa Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution (*national human rights institution*, NHRI) yhdessä ihmisoikeusvaltuuskuntansa ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa

IHMISOIKEUSKESKUS
2022

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

Mitä ovat ihmisoikeudet?

- Ihmisoikeudet perustuvat yhteiskunnan yhteisille arvoille.
- Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan sellaisia kaikille ihmisille kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia, jotka on turvattu kansainvälisissä sopimuksissa, joihin valtio on sitoutunut.
- Ihmisoikeussopimukset velvoittavat valtiota ja kaikkia sen viranomaisia oikeudellisesti.

Mielenterveys on ihmisoikeus. Mitä se tarkoittaa?

- Julkisella vallalla on mielenterveyteen liittyviä velvollisuuksia, kuten terveyden edistämiseen ja sairauksien hoitoon liittyviä velvollisuuksia.
- Mielenterveys ei ole ainoastaan yksilön ominaisuus vaan myös yhteiskunnallisten rakenteiden ja poliittisen päätöksenteon seuraus.
 - Vastuun paikantuminen!
- Ei siis riitä, että julkinen valta järjestää saavutettavia mielenterveyspalveluja. Jos yksinkertaistetusti syrjintä aiheuttaa ahdistusta tai masennusta, sitä ei paikata vain terveydenhuollon palveluilla, vaan julkisen vallan tulisi puuttua syyhyn, siis syrjintään.
- Tutkimusten mukaan on myös helpompi voida hyvin, jos elämän materiaaliset peruspilarit, kuten ruoka, asunto ja riittävä elintaso, toteutuvat täysimääräisesti eivätkä aiheuta huolia. Yhden ihmisoikeuden toteutuminen (esim. riittävä elintaso) siis tukee toisen toteutumista (oikeus mielenterveyteen).

Mielenterveys ihmisoikeussopimuksissa

- Oikeus mielenterveyteen on tunnustettu ihmisoikeudeksi jo 1960-luvulla, yhdessä YK:n ensimmäisistä varsinaisista ihmisoikeussopimuksista, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa sopimuksessa. Sopimuksen mukaan jokaisella on oikeus parhaaseen saavutettavissa olevaan ruumiin ja mielenterveyteen.
- Yleisimmin oikeus mielenterveyteen esiintyy kansainvälisissä sopimuksissa ja asiakirjoissa osana oikeutta terveyteen (esimerkiksi Euroopan sosiaalinen peruskirja, EU:n perusoikeuskirja).
- YK:n vammaisyleissopimus kattaa myös pitkäaikaiset sairaudet, joista aiheutuu toimintakyvyn menetystä, joten sitäkin voi käyttää oikeuksiinsa vetoamiseen.
- Myös muiden ihmisoikeussopimusten yhteydessä käsitellään mielenterveyteen liittyviä kysymyksiä, vaikkei kyse olisi suoranaisesti oikeudesta mielenterveyteen (esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimus).

Mitä julkisen vallan pitäisi erityisesti ottaa huomioon, kun puhutaan saamelaisten oikeudesta mielenterveyteen?

- Alkuperäiskansa-asema
 - Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin mielenterveyspalveluissa
 - Alkuperäiskansa-asemaan liittyvien oikeuksien, toteutumisen tai toteutumattomuuden merkitys mielenterveyden kannalta
 - Syrjimättömyys (kolonialistiset käytännöt ja asenteet sekä ennen että nyt)
 - Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin
 - Maa-oikeudet, oikeus harjoittaa perinteisiä elinkeinoja (liittyy kulttuurisiin oikeuksiin)
- Syrjintä ja vaikeat kokemukset
 - Valtion velvollisuudet korjaaviin toimiin
 - Valtion velvollisuus rakenteellisiin muutoksiin
- YK:n terveyden erityisraportoija: *Ilman ihmisoikeuksia ei ole hyvää mielenterveyttä. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo tukevat sitä, että vähemmistöasemassa olevat ihmiset voivat paremmin.*

YK:n rotusyrjinnän poistamista koskeva komitea totesi 2017 loppupäätelmissään ja suosituksissaan Suomelle mm. näin:

- Komitea panee merkille, että Suomessa 75 % alle 11-vuotiaista saamelaislapsista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Komiteaa huolestuttaa se, että määrärahojen lisäämisestä huolimatta päteviä saamen kielten opettajia on vieläkin liian vähän. Lisäksi komitea panee merkille, että sopimusvaltio on ehdottanut saamen kielilain muuttamista. Komitean tietoon on huolestuttavasti tullut, että saamenkielisiä sosiaali- ja terveysten palveluja on edelleen saatavilla liian vähän, vaikka sopimusvaltio on pyrkinyt vahvistamaan saamen kielten ja kulttuurin osaamista sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön keskuudessa.
- Komitea kannustaa sopimusvaltiota jatkamaan pyrkimyksiä saamen kielten elvyttämiseksi myös saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Komitea suosittelee myös, että sopimusvaltio varmistaa terveys- ja mielenterveyspalvelujen sekä sosiaalipalvelujen riittävän tarjonnan saamen kielillä.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on antanut saamelaisten terveystalveluja koskevia suosituksia Suomelle Euroopan alueellisia tai vähemmistökieliä koskevan peruskirjan soveltamisesta Suomessa.

- Lokakuu 2024: Ministerikomitea suositaa, että Suomen viranomaiset ottavat huomioon kaikki asiantuntijakomitean havainnot ja suositukset ja ryhtyvät ensisijaisesti seuraaviin toimiin:
 - toteuttavat lisätoimia varmistaakseen, että inarinsaamea, pohjoissaamea, koltansaamea ja ruotsia voidaan käyttää tehokkaasti sosiaali- ja terveystalveluissa.
- Heinäkuu 2025: Viranomaisia kehoitetaan ottamaan huomioon neuvoa-antavan ministerikomitean havainnot ja suositukset. Erityisesti heidän tulisi toteuttaa seuraavat ensisijaiset suositukset:
 - perustaa saamelaisille suunnattu psyko-sosiaalisen tuen yksikkö Uvja, jota kehitetään osana totuus- ja sovintokomission työtä saamelaisten osalta, mahdollisesti pysyväksi rakenteeksi riittävin taloudellisin ja henkilöstöresurssein sen jälkeen, kun sen toiminnan vaikutusarvio on tehty ja komission nykyinen toimeksianto on päättynyt.

Kokoavasti siis julkisen vallan on turvattava mielenterveysoikeudet esimerkiksi

- järjestämällä toimivat, yhdenvertaiset ja tarpeenmukaiset mielenterveyspalvelut,
- ehkäisemällä mielenterveysongelmia eri keinoin,
- turvaamalla yksilön oikeussuoja sekä
- torjumalla mielenterveyttä heikentäviä perus- ja ihmisoikeusongelmia, kuten köyhyyttä ja syrjintää.
- <https://mielenterveyspooli.fi/oikeus-mielenterveyteen/>

Mitä tehdä, jos mielenterveysoikeudet eivät toteudu?

- Nykyinen asenneilmapiiri on kova suhteessa paitsi vähemmistöihin, myös ihmisoikeuksiin
- Kansalliset oikeussuojakeinot ja terveyspalvelut
- Kansainväliset oikeussuojakeinot
- Vaikuttamistyö

Kiitos!

**IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE**

info@ihmisoikeuskeskus.fi

www.ihmisoikeuskeskus.fi

www.facebook.com/ihmisoikeuskeskus

Twitter: @FIN_NHRI